



# Küresel Ölçekli Kapatmalar Sonrası Siyasal Düzenin Yeniden Kurgulanması: “Ekolojik Normal”<sup>1</sup>

*Reconstruction of The Political Order After Global-Scale Closures: “Ecological Normal”*

*Asım Celep*<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Bu makale, 2020-2021 Güz döneminde Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Doktora Programı'nda Prof. Dr. Hakan Reyhan'ın yürüttüğü “Siyaset ve Çevre Çalışmaları” dersi içinde hazırlanan ödev-çalışma metninden üretilmiştir.

<sup>2</sup> Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyaset Bilimi, asimcelep.19@gmail.com, Orcid Id:0000-0002-1162-0980

## MAKALE BİLGİSİ

**Anahtar Kelimeler,**  
*Pandemi,*  
*Ekolojik Kriz,*  
*Sürdürülebilirlik,*  
*Yeni Normal,*  
*Ekolojik Normal*

## Makale Geçmişi:

*Geliş Tarihi: 20 Şubat 2022*  
*Kabul Tarihi: 10 Mayıs 2022*

## ARTICLE INFO

### Keywords

*Pandemic,*  
*Ecological crisis,*  
*Sustainability,*  
*New Normal,*  
*Ecological Normal*

### Article History:

*Received: 20 February 2022*  
*Accepted: 10 Mayıs 2022*

## ÖZET

2019 yılı Kasım ayında Çin'in Wuhan kentinde ilk defa ortaya çıkan ve bütün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını ile yeni bir döneme girilmiştir. Bu zorunlu durumda hem devletlerin zorlaması hem de iletişim araçlarının bariz etkisi görülmektedir. Burada oluşan yeni normal dönem, her disiplin tarafından farklı okunabilmektedir. Hastalığın oluşum ve devamı açısından fen bilimleri biyolojik, çevresel etkenleri ön planda tutarken; sosyal bilimler yönetim açısından olaya bakmaktadırlar. Hastalığın laboratuvarında üretilmesinden biyolojik silah olarak kullanılmasına kadar farklı distopik tasvirler aynı zamanda salgının hayvanlardan insanlara geçerek evrimleş bir virüs olduğu gerçeğini de gölgeleyememektedir. Salgın süreci, biyopolitik açıdan Foucault'un iktidarın bedenleri kontrol altına almasının açık göstergesi şeklinde okunabileceği gibi, ekolojik açıdan da dünyada sürdürülebilir bir yaşam için doğanın daha az aşındırılması şeklinde bir algının gelişmesine de sebep olmuştur. Bu çalışmada 'yaşamın kaynağı çevre' anlayışıyla salgına sebep olan faktörler kadar, salgın sonrası dönemdeki siyasetin merkezini ekolojik temelli olması tartışılacak; 'yeni normal'in 'ekolojik normal' olmasının gerekliliği tezi işlenecektir.

## ABSTRACT

A new epoch has been entered with the Covid-19 epidemic, which appeared for the first time in Wuhan, China in November 2019 and affected the whole world. In this compulsory circumstance, both the enforcement of the states and the obvious effect of the communication tools have been observed. The new normal period formed owing to the Covid-19 epidemic may be interpreted disparately by each discipline. While natural sciences prioritize biological and environmental factors in terms of the formation and continuation of the disease; social sciences are looking at the event in terms of management. Diverse dystopic depictions, from the production of the disease in the laboratory to its use as a biological weapon, also do not overshadow the fact that the epidemic is a virus that evolved from animals to humans. The epidemic process, in a biopolitical way, can be deciphered as a clear indicator of Foucault's control of the body, and it has also caused the development of a perception in the form of less erosion of nature for a sustainable life in the world ecologically. In this study, it will be discussed that the center of the politics in the post-epidemic period is ecology-based, as well as the factors that cause the epidemic the thesis that 'new normal' should be 'ecological normal' will be covered according to the understanding of 'environment as the source of life'

**Y**eni tip corona virüs olarak adlandırılan Covid-19 salgını, 2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan eyaletinde bir grup hasta üzerinde görülen ateş, öksürük, nefes darlığı gibi belirtiler üzerine ortaya çıkmış ve hastalık Ocak 2020 yılında tanımlanmıştır. Covid-19 salgının ilk belirtileri Wuhan eyaletinde deniz ve hayvan ürünleri satan bir pazarda tespit edilmiştir. Küreselleşmenin de etkisiyle salgın kısa sürede, başta Çin olmak üzere tüm Dünya'yı etkisi altına almıştır (WHO, 2020). Salgının ortaya çıkış şekli ve yayılma hızı; grip, veba, verem, sıtma, çiçek gibi salgın hastalıkların tarihi seyri

bakıldığında, benzer bir yol izlediği gözlemlenmektedir. Bu tür hastalılar, genel olarak hayvan hastalıklarının evrimleşmesi ve insanlar arasında hızlı bir şekilde yayılması şeklinde ilerleme kaydetmektedir (Diamond, 2018, s. 229). Özellikle 21. yüzyılın ikinci yarısındaki bulaşıcı hastalıkların %60'ı hayvanlardan insanlara bulaştığı ve hayvan hastalıklarının (ebola gibi) ise büyük oranın yaban hayvanlarından kaynaklandığı resmi kayıtlara geçmiştir (Jones vd., 2008, s. 990). Önceki yüzyıllarda gemilerle ve savaş amaçlı taşınan mikroplar, günümüzde ise gelişen ulaşım araçları ve teknolojik aygıtlarla saatler içerisinde tüm dünyada karşılık bulma noktasına gelmiştir. Bu durum görece küreselleşen/küçülen dünyanın en önemli sınavı kabul edilebilmektedir (Özalp, 2020, s. 128). Salgın hastalılar farklı bölgelerde farklı etkiler göstermekte, sağlık sistemlerini çökertmekte, orduları yok etmekte, hatta imparatorlukların yıkılmasında bile büyük rol oynamaktadır (Parıldar, 2020, s. 20).

Covid-19 salgını anlamak, açıklamak için belli güncel veriler çerçevesinde değerlendirme yapmak, hastalığın ortaya çıkmasını ve yayılmasını sadece biyolojik sebeplere dayandırmak gelecek için kalıcı çözüm ortaya koyabilmek açısından eksik bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Bu yüzden öncelikle, salgınların ortaya çıkışındaki ve yayılışındaki ekolojik-sosyolojik dengeyi/dengesizliği görmek ve buna yönelik çözümler üretmek gerekmektedir. Ayrıca salgın mikroplarının neden ve sonuçlarına yönelik çalışmalarda fen bilimleri ya da sosyal bilimler gibi farklı disiplinlerin çözüm metodlarından ayrı ayrı değil, bütüncül bir şekilde yararlanmanın zorunluluğu ortadadır. Bununla birlikte salgının ortaya çıkmasındaki nedenler kadar salgın yönetim süreci de ayrı bir değerlendirme konusudur. Salgın süreçlerindeki karantinalarda insanların (bu salgına sebep olan hayvanlar ya da bitkiler de olabilir) kısıtlanması, beraberinde Foucault'un "büyük kapatma" olarak adlandırdığı mahrumiyet olaylarının yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu dönemde otoriterleşmeyi kurumsallaştırmak isteyen iktidarlar, biyopolitik anlayışla bedenleri disiplin altına almak ve bununla toplumsal olayları önceden tahmin etme doğrultusunda "kontrol edici" mekanizmalar oluşturarak hegemonyalarını pekiştirmeyi de amaçlamaktadırlar. Salgın dönemlerindeki korku, adeta bunun tetikleyicisi konumundadır. Kapatma iktidarları her yerde insanların ensesinde nefesini hissettirmektedir (Foucault, 2019a, s.7).

Covid-19 salgının yayılmasının durdurulmaması ve beraberinde artan ölüm vakaları yeni önlemlerin alınmasını da zorunlu kılmıştır. Covid-19 salgını ve beraberinde sosyal/iletişimsel mesafe kurallarıyla yaşam şartları bir anda değişerek birçok toplumsal değer sorgulandığı/deforme olduğu bir zaman dilimi ortaya çıkmıştır. Bu durum, bu dönemde sağlıktan eğitime, ulaşımdan turizme kadar birçok alanda büyük dönüşümlerin yaşanmasına sebep olmuştur. İş saatlerinin yeniden düzenlenmesinden günlük aktivite kısıtlamalarına kadar bir dizi önlem alınmıştır. Bunlardan en önemlisi ise sokağa çıkma kısıtlamaları ile insanların özgürlüklerinden fedakârlık istenmesidir. Bu kısıtlamalar küresel düzeye ulaşarak ülkeler arasındaki uçak seferlerinin durdurulmasına kadar geniş boyutlara ulaşmıştır (Hürriyet, 2020). Farklı imkânları/mahrumiyetleri getirme potansiyeli taşıyan sınırlı/disiplinli yaşamı sürekli ve kalıcı hale getirmiş olan bu dönemin yeni yaşam formu; "yeni normal" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem, "maske-mesafe-hijyen" sloganıyla özdeşleşen ve toplumsal birlikteliği sağlayan kültürel, dini ve örfi birçok alanda temel pratiklerin esnetildiği/değiştirildiği bir süreçtir. Bu dönem, bir başka açıdan ise hijyen kurallarının insanlar arasında yayılması, insanlarda ekolojik farkındalığın oluşması gibi olumlu örnekleri de içerisinde barındırmaktadır. Aynı zamanda uygulama gerektiren işler haricinde "home-office" çalışma sistemine geçilmesi ve elektronik iletişim temelli yeni iş alanlarının ortaya çıkması da salgının farklı etkileri olarak okunabilir (Candansayar, 2020).

Salgının etkisi ve sonuçları gündelik hayatı bütün yönleri ile sorgulamamıza sebep olmuştur. Bu bakımdan salgın(lar)ın gerisinde yatan siyasal, ekolojik nedenlerin bulunması, ilerleyen dönemde insanlığın benzer durumlarla karşılaşma riskini bir nebze olsun azaltmada etkili olacaktır. Bununla birlikte süreci birden bire olan bir doğal felaket gibi algılamak da yanıltıcı olmaktadır. Salgın sürecine odaklanmak, belli tarihsellik içinde anlamlı olabilecektir. Bu amaçla süreci nesnel olarak yorumlayabilmek, çözümlenebilir ve çözüm çerçevesi oluşturabilmek için; pandemi olgusunu belli bir tarihsellik içerisinde ve ancak giderek bütün yaşam unsurlarına doğru genişleyen emperyalizm sürecine odaklanarak açıklamak gerekmektedir. Bu yüzden bu çalışmada sadece Covid-19 pandemisinin politik ekolojik analizi yapılmayacak, bu pandeminin gerisinde yatan nedenler ve olması gereken durum üzerine çözümlenmeler ortaya konulacaktır. Elbette bu anlayış çerçevesinde öncelikle geçmişteki salgın hastalık örnekleri ile Covid-19 bağlantısı sorgulanacaktır. Salgın mikropları bilinçli bir şekilde mi üretilmektedir? Virüslerin emperyalist anlayıştaki karşılığı nedir? Salgın hastalıkların asıl suçlusu kimdir? Salgının iklim krizi bağlamındaki etkisi nasıl olmuştur/olacaktır? Yeni normal nedir, yeterli bir çözüm çerçevesi sunmakta mıdır? "Yeni normal" sonrasında aslında tekrar "eski normal"e dönüş mü yaşanacaktır? Bu çalışmada bu ve benzeri sorular etrafında bir tartışma yürütmek amacıyla, öncelikle bir literatür incelemesi yapıldıktan ve güncel Covid-19 panoraması ortaya konulduktan sonra, gerçek anlamda "yeni normal" in yeniden eskiye dönüş için konjonktürel bir geçiş dönemi olmaktan ziyade ekolojik analizlerle insan-doğa uyumunu kendine rehber edinen bir "ekolojik normal" olması gerekliliği üzerine siyasal-ekolojik bir çözüm çerçevesi geliştirilmeye çalışılacaktır.

## 1. PANDEMİNİN TARİHİ, EKOLOJİK EMPERYALİZM VE GIDA MANİPÜLASYONLARI

Salgın hastalıklar, toplumlara ve toplumsal hafızaları derinden etkileyen, iz bırakan ve diğer tarihsel-toplumsal-doğal faktörlerle neden-sonuç ilişkisi içerisinde olan olaylardır. Bu bakımdan tarihsel sürece sadece savaşlar veya sınıfsal çatışmalar açısından değil, insanın doğayla olan etkileşimi çerçevesinde bir "çevre tarihi yaklaşımı" anlayışı içerisinde ve bunun parçası/unsuru

olarak salgınlar açısından da bakmak gerekir. Salgınların ortaya çıkma hikâyeleri aşağı yukarı birbirlerine benzemektedir; büyük çoğunluğu hayvanlardan insanlara bulaşan virüsler ve devamında başta nefes yolu olmak üzere çeşitli şekillerde insanlar/yerleşim yerleri arasında hızla yayılma şeklinde bir seyir izlemektedir (Arslan ve Karagül, 2020, s. 5).

Covid-19 salgını da tüm dünyada etkisini göstermiş geniş çaplı bir hastalıktır. İçinde bulunduğumuz dönemde salgınların (COVID-19 salgınının) bu kadar hızlı yayılmasında küreselleşmenin getirdiği hızlı etkileşimin önemi elbette büyüktür. Ancak sorunu, küreselleşen ve küçülen dünyada salgının yayılma hızının artması ve bütün dünyayı kaplaması çerçevesinde güncel/konjonktürel bir hastalık olarak değerlendirmek eksik ve yanıltıcı olacaktır. Salgın süreci çok boyutlu ve derinlemesine incelendiğinde sorunun tarihsel dinamiklerinin olduğunu, salgınların doğaya ve insana yönelik emperyalist saldırıların zincirleme sonuçlarından biri olduğunu gözlemlemek mümkündür. Bu yüzden içinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinin salgın dönemini de bu 'emperyalist' etkiler çerçevesinde, tarihsellik içerisinde değerlendirmek uygun olacaktır.

Geçmişte de hızla yayılan ve korkunç ölüm oranlarıyla kayıtlara geçen pek çok salgın bulunmaktadır. Bunlardan hıyarcıklı veba salgını, Avrupa'da M.S. 541-544 yılları arasında etkili olan ilk büyük çaplı salgın olarak kayıtlara geçmiştir. Etiyopya'da başlayan salgın, önce civar ülkelere sonra da gemilerle Afrika'dan Akdeniz ülkelerine doğru yayılmıştır. M.S. 542 baharında Bizans İmparatorluğu başkenti İstanbul'a kadar ulaşmış ve şehirde günde 5.000 ile 10.000 arasında değişen ölümlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Salgın, şehrin üçte birini öldürecek boyutlara ulaştırarak kadar korkunç bir tablo çizmektedir. Afrika, Asya ve Avrupa'da etkili olan salgın, yaklaşık 100 milyon insanın ölümüne sebep olmuştur (Frith, 2020, s. 12).

Tarihin büyük salgınlarından bir diğeri de İspanyol Gribi'dir. Salgına bu adın verilmesi İspanya'nın I. Dünya Savaşı'na katılmaması ve İspanyol basının salgını özgürce dillendirmesinden kaynaklanmaktadır. 1918-1921 yılları arasında etkili olan salgın, I. Dünya Savaşı'ndaki hareketliliğin de etkisiyle yaklaşık 50 milyon civarında insanın etkilenmesine/ölümüne sebep olmuştur. Osmanlı Devleti de dâhil olmak üzere bütün dünyada etkisini göstermiştir (Parıldar, 2020, s. 21). Diamond, savaşlarda ölenlerin büyük çoğunluğunun savaş yaralanmalarından değil, savaş esnasında taşınan hastalıklardan kaynaklandığı belirtmektedir. Diamond, yine savaşlar galiplerini her zaman iyi komutanlara veya silahlara sahip ordulara değil, düşmanlarına en iyi mikropları bulaştıranlara borçlu olduğunu belirtmektedir. Diamond, bu tespiti ile I. Dünya Savaşı'nda ölenlerin sadece cephedeki çatışmalardan olmadığı gerçeğini de gözler önüne sermekte ve salgının nasıl bir biyolojik savaş aracı olabileceğini de göstermektedir. Burada verilen farklı salgın örnekleri, bunların yayılma alanlarının genişliği ve hızı, Covid-19 salgınıyla benzer özellikler göstermektedir. Tarihleri ve etkileri farklı olsa da çok sayıda salgın, insanlığı tehdit eder niteliktedir. Büyük çoğunluğu hayvanlardan insanlara geçen bu hastalık mikroplarının zamanla sadece insanlarda görülmesi; salgınların savaşlardan daha büyük sayıda ölüm vakalarına yol açmasına neden olmaktadır. Her hastalığın yayılması farklı olmakla birlikte en kolay yol, mikropların yayılması için sadece kurbanlarına aktarılmasını beklemektir (Diamond, 2018, ss. 229-231).

Salgınların etkileri kadar ortaya çıkma nedenleri de önemlidir. Salgınları sadece biyolojik faktörlerle açıklamak yetersiz bir serzeniş olacaktır. Salgınlar ortam hazırlayan en önemli sebeplerden birisi de ekolojik dengenin bozulmasıdır. İnsan-çevre ilişkisini belirleyen en önemli unsur, insanın hayatta kalma anlayışındaki sırda gizlidir. İnsanoğlu avcılık-toplayıcılık, tarım ve sanayileşme şeklinde üç büyük dönemle/değişimle varlığını korumayı sürdürmüştür. İlk iki dönemde insanın çevreye verdiği zarar sınırlı iken sanayi devrimi ile adeta bir yıkıma dönüşmüştür. Sanayi devrimi ile sadece çevre üzerinde hâkimiyet kurulması sağlanmamış, çevrenin doğal kaynakları da bilinçsizce tahrip edilmiştir. Sanayi toplumu ile artan iş gücü, fazla üretim, beraberinde nüfus artışı, teknolojik gelişmeler, medya unsurları ve konformizm eksenli hayat anlayışı çevrenin tahrip edilmesindeki temel sıralamalardan (Mutlu, 2014, s. 38).

Sanayi devrimi, emperyalizm (yayılmacılık) hareketlerinin de gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Ancak ekolojik emperyalizmin geçmişi daha eskilere Kolomb'un Yeni Dünya'yı (Amerika'yı) keşfetmesine kadar gitmektedir. Yeni Dünya'ya taşınan mikroplar/genler, bağışıklığı olmayan insanlar üzerinde olumsuz etkiler bırakmıştır. Çünkü Amerikan yerlileri daha önce karşılaşmadıkları, bağışıklıkları olmayan difteri, grip, kızamık, tifo ve sıtma gibi hastalıklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu da onların beklenmedik hastalıklara maruz kalmalarına sebep olmuştur. Avrupalılar, Yeni Dünya'ya sadece hastalık değil, kendi kıtalarından getirdikleri yeni bitki ve hayvan türleri ile bugünkü GDO (Genetiği Değiştirilmiş Organizma) etkisi gibi genetik bir evrime de sebep olmuşlardır (Reyhan, 2012, s. 150). Dünya tarihine bir keşif efsanesi olarak yazılan Amerikan'ın keşfi de sömürgecilik sürecinde, mikropların ustaca kullanılmasının sonucu olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Kolomb'un Yeni Dünya'ya geliştirdiği bir ya da iki yüz yıl sonra yerlilerin nüfusundaki azalışının %95'lere vardığı tahmin edilmektedir. Avrupalıların sömürgeleri üzerindeki uzun süren hâkimiyetlerinin gerisinde mikropları/hastalıkları ustaca kullanmaları yatmaktadır (Diamond, 2018, ss. 247-248). Alfred Crosby de Avrupalıların Amerika'daki başarılarının diğer yerler (Afrika, Uzak Doğu vb.) içinde bir milat oluşturduğunu belirtmektedir (Crosby, 2004, s. 297).

Diamond'un 'tüfek, mikrop ve çelik' üçlemesi aslında emperyalizmin de üçlü sacayağını simgelemektedir. Diamond, Avrupalıların başarılarını bu üçlü sayacağını iyi bir şekilde kullanmalarına ve öteki kıtalara götürdükleri armağana (mikroplara) borçlu olduklarını belirtmektedir. Diamond, bir bölgede sadece silah, teknoloji ve siyasal örgütlenme ile uzun süren hâkimiyetler kurmanın yetersiz olacağını belirtmektedir (Diamond, 2018, s. 250). Reyhan da ekolojik emperyalizmin başından

beri 'gıdaya tahakküm' ile eş zamanlı geliştiğini belirtmektedir. Kapitalizm, merkantilizm döneminden itibaren belirli ülkeler lehine sömürülen ülkelerin doğal ve beşeri kaynaklarını sınırsızca kullanma yetkisini kendinde görmüştür (Reyhan, 2012, s. 158).

Emperyalist devletler, sömürge işlerine 2000'li yıllarla birlikte 'önleyici savaş' anlayışı çerçevesinde geliştirilen 'haklı savaş' kavramı ile meşruiyet kazandırmaya çalışmaktadırlar. Belki bu hareket, başta ABD gibi devletlerin hegemonyalarını sağlamlaştırmak için atılmış bir adım olarak düşünülebilir ama gerisinde yatan faktörlerden en önemlisinin emperyalist bir anlayışla ülkelerin bütün olarak sömürge ideolojisiyle yapıldığı görülmektedir (Dalar, 2008, s. 240). Bunun açık örneklerinden birisi de 2003 yılında Bağdat'ın işgalinde Amerikan askerlerinin kendilerine üs olarak Ebu Gureyp hapishanesini seçmeleridir. Gariptir ki burası aynı zamanda Irak ve dünya için paha biçilmez tohum bankasının olduğu bir yerdir. Emperyalizm sadece ülkeyi (Irak) işgal etmemiş, aynı zamanda insanlığın geleceğinde etkili olacak tohumları da ortadan kaldırmış/tekelleştirmiştir (Engdahl, 2007, s. 202).

Reyhan, ekolojik emperyalizm sorunlarını küresel ısınma ve iklim değişikliği, suyun metalaşması ve gıdaya tahakküm olarak üç ana bölüme ayırmaktadır. Küresel ısınma ile birçok canlı türü yok olmakta kuraklık, çölleşme ve sel tehdidi gibi ekolojik risklerin artmasını da beraberinde getirmektedir. Diğer yandan sanayi kaynaklı etkenler, aşırı fosil yakıt kullanımı, aşırı gıda tüketimi, bilinçsiz doğa tahribatı (orman, su, toprak kullanımındaki dengesizlik) ve parçalı arazi kullanımı gibi faktörler küresel iklim değişikliklerinde hem sebep hem de sonuç olarak görünmektedir. Suyun idamesi olmaması ve içilebilir su kaynaklarının her geçen gün azalması suyun metalaşma sürecini de beraberinde getirmektedir. Genel olarak ekolojik çevrenin metalaşması beraberinde daha büyük bir emperyalist unsur olan gıdaya tahakkümü de getirmektedir (Reyhan, 2012, ss. 172-180). Küresel ısınmanın ve beraberindeki iklim değişikliklerinin, insanlığı iklime bağlı göçlerle (çevresel/ekolojik/iklim göçü) karşı karşıya getirmesi ve dünya üzerindeki nüfusta bir hareketliliğe sebep olması beklenmektedir. Hareketlilik, aynı zamanda virüs dolaşımına yardımcı bir unsur olarak göreve hazır beklemektedir. Bu sürecin önümüzdeki dönemlerde daha da hızlanacağı öngörülebilir.

Pandemi sürecindeki karantina yasaklarıyla insanların özgürlükleri ve rutin hayat şartları değişmek durumunda kalmıştır. Yeme içme alışkanlıklarının değişmesi, uyku düzeninin bozulması, ruh sağlığı bozuklukları gibi farklı yaşam şekilleri bu değişimlerin bazılarıdır (Özer, 2020). Salgın, özellikle yaşlılar ve öncesinde belli sağlık sorunları olanlar için sıkıntılı bir süreç öngörmektedir. Yine evsiz ve bakıma muhtaç insanlar da bu süreçten olumsuz etkilenenler grubunda yer almaktadır (Bruyninckx, 2020). Salgından olumsuz etkilenenler sadece insanlar değildir, hiç şüphe yok ki, ekonomi de büyük darbe almıştır. Bu dönemdeki krizi diğer krizlerden (Sık sık Covid-19 salgını 2008-2009 yıllarında dünyayı etkisi altına alınan krizle karşılaştırılır) ayıran yönleri vardır. Covid-19 krizi sadece arz bakımından bir daralmaya değil sokağa çıkma yasakları ile talepte de bir daralmaya sebep olmuştur. Aynı zamanda birçok iş kolunu çalışamaz duruma getirmiştir. Artan işsiz sayısı ve salgının seyrine bağlı olarak kapanan iş yerlerinin tekrar açılmama endişesi insanlarda harcamaların kısıtlanmasına sebep olmuştur (Thinktech, 2020, s. 7). Bu noktada uzmanların asıl korkusu, salgın sonrası devletlerin ekonomik toparlanma için iklim dostu mücadelelerini erteleyebilecekleri yönünde sinyallerin de olmasıdır. Bu da mevcut durumdan daha kötü bir tablonun bizleri bekleyeceği endişesine sevk etmektedir. Zaten Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre normal zamanlarda 10 kişiden 9'unun yüksek düzeyde kirletici hava soluduğu tespiti mevcuttur (Delibaş, 2020). Salgının öncesine ait veriler ve sonrasına dair tahminler gelecek açısından karamsar bir tablo sergilemektedir. Zamanında alınacak önlemler bu noktadaki olumsuzluğun azaltılmasında bir nebze olsun yardımcı olacaktır.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi insanların bir yerden başka bir yere hareketliliği, virüs taşınmalarının da en büyük nedeni olarak görülmektedir. Bu amaçla insanlar arasında hareketliliği azaltılarak virüslerin önüne geçilmeye çalışılmaktadır. Bu bakımdan Covid-19 salgınında sokağa çıkma kısıtlamalarıyla özellikle hareketliliğin azalmasının çevreye verdiği faydaları da mevcuttur (Gushulak vd., 2007, s. 207). Salgın sürecinde insan hareketsizliğine bağlı olarak havadaki oksijen kalitesinin artması, sera gazı salınımının azalması, gürültünün azalması ve atık miktarının azalması gibi birçok insan-çevre ilişkisinde olumlu değer gelişmelerinin de yaşanmasına sebep olmaktadır. Her ne kadar salgından dolayı çok sayıda insan yaşamını yitirse de hava kirliliğine bağlı ölümlerde (Hava kirliliği her yıl dünya genelinde ortalama yedi milyon kişinin ölmesine ve yıllık 8 milyar dolar kayba yol açmaktadır) ciddi düşüşler yaşanmıştır (Öztürk, 2020.) Salgın dönemindeki bu olumlu tablo, insanın doğayla uyumuna dayanan ekolojik (yeşil) düşünce kavramının önemini de dile getirmektedir. Ekolojik düşünce, insana getireceği yararlar hem doğanın hem de doğadaki çeşitliliğin korunmasını amaçlayan eko merkezci bir anlayışı savunmaktadır. Ekolojik düşüncenin yaslandığı temel parametreler, salgın dönemindeki doğal kazanımları özetlercesine; insan ve insan olmayanların bir aradaki uyumunu, hayat içindeki çeşitliliğin bir zenginlik olduğunu, bilinçli ve yeterli bir nüfus artışının gerekliliğini, politik değişimlerin doğayı etkilemesini olumlu/olumsuz sonuçlar doğuracağı yönünde farkındalık sağlamaktadır (Önder, 2017, ss. 119-120).

Virüslerin ortaya çıkmasındaki hikâyeye kadar onların insanlar tarafından farklı amaçlar için kullanılmaları da önemlidir. Salgına sebep olan virüslerin/mikropların özellikle sömürgeci devletler için birer silah olarak kullanıldığı yukarıda açıklanmıştır. Yine bu virüslerin ortaya çıkması için ortam hazırlayanların da sömürgeci bir anlayışın farkında ol(may)arak insanlar tarafından

finans edildiği, doğanın bilinçsizce kullanılmasında ortaya çıkmaktadır. Salgına sebep olan virüslerin ortaya çıkmalarındaki en büyük etkenlerden birisi, insanoğlunun tabiatı kontrol altına alma ve artan nüfusu beslemek için daha fazla ürün elde etmek amaçlı doğaya verdiği zararlardan kaynaklanmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren yetersiz beslenme ve açlık, artan nüfus oranlarıyla sorun haline gelmeye başlamış ve bu nüfusun artan gıda ihtiyaçlarını karşılamak amaçlı yeni tarımsal yöntemlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla 'yeşil devrim' olarak adlandırılan tarımda verimi artırmak amacıyla yüksek verimli tohumlar, makineleşme, yeni sulama teknikleri, suni gübre, zararlı bitki ve böcek ilaçları kullanılmasından oluşan yeni tarımsal yöntem uygulamaya konulmuştur. Bu uygulama için ilk başlarda temel besin maddesi olarak buğday, mısır ve pirinç seçilmiştir. Yeşil devrim, ABD başta olmak üzere öncelikle sanayileşmiş ülkelerde başlamış ve çeşitli tarımsal yardımlarla başta Hindistan olmak üzere Meksika, Pakistan, İran ve kısmen de Türkiye gibi ülkelerde uygulanmıştır. Yeşil devrimdeki asıl amaçlarından birisi de Üçüncü Dünya ülkeleri için gıda sorununa çözüm bulmaktır (Reyhan, 2012, s. 236). Yeşil devrimin başarısı; tohumdan gübreye, sulamadan tarımdaki zararlılarla mücadelede kullanılan ilaçların bir bütün halinde sunulmasına kadar uzun bir zincir dizisine bağlıdır. Bu amaçla ilgili devletler bu sistemin yürütülmesi için çiftçilere; sulama sistemleri ve diğer tarımsal girdiler için destekleme teşvikleri bile vermek zorunda kalmıştır. Ancak yeşil devrim, istenildiği sonucu vermede yetersiz kalmıştır. Çünkü bu sistem artan arazi ihtiyacı için ormanların yok edilmesinden bilinçsizce ilaç kullanımına, vahşi sulama yöntemleriyle toprağın çoraklaşmasına kadar birçok ekolojik sorunu da beraberinde getirmiştir (Şahinöz, 1990, s. 38). Reyhan, yeşil devrimin gidanın metalaşmasında önemli bir adım olduğunu belirterek biyoteknoloji kapitalizminin de başlangıcı sayılabilecek bir süreci beraberinde getirdiğini belirtmektedir (Reyhan, 2012, ss. 236-237).

Yeşil devrimin en önemli girdilerinden birisi de hiç şüphesiz yüksek verimli GDO'lu ürünlerdir. Biyoteknolojik yöntemler ile gen dizilimleriyle oynanarak canlılara yeni özelliklere kazandırılması sonucunda GDO'lu ürünler elde edilmekte ve bu haliyle üretim-tüketim zincirine ticari/kapitalist bir karakter kazandırılmaktadır. GDO'lu ürünler, görünen sebep olarak açlık gibi önemli bir sorunu çözmeye, evcilleştirilen tohumlarla bazı hastalıklara yönelik tedavi amaçlı da (çocuklarda A vitamini eksikliğinden kaynaklı görme bozuklukları için uygun arazilerde A vitamini yönünden zengin pirinç ekimi yapılması gibi) kullanılmaktadır. Buna karşılık GDO çalışmaları, gen aktarımındaki seçicilikle doğal tohumların yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalınmasına sebep olmaktadır. Yine bu ürünlerin viral enfeksiyonlara yatkınlık ve bağışıklık sistemlerini bozma gibi olumsuz etkilerinin olduğu tespit edilmiştir (Kaynar, 2009, s. 179.) Bu durum GDO'lu ürünlerdeki kısıtlı faydaya karşılık, benzer gen dizilimlerinde benzer hastalıkların da yayılmasını kolaylaştıracağı şeklinde yorumlanmaktadır.

Yeşil devrimle hedeflenen yüksek verim elde etme amaçlı çalışmaların doğayı tüketmesi bir yana; II. Dünya Savaşı'nda etkisini belirgin şekilde gösteren ve özellikle 1950'lilerden sonra başlayan nükleer silahlanma yarışı, endüstriyel tarım, klonlama çalışmaları, suni gıda (yapay et vb.) gibi insan merkezli emperyalist uygulamalar git gide insanlığı tehdit eder niteliğe bürünmektedir. İnsan-çevre temelli sürdürülebilir bir yaşamdan ziyade, günü kurtarmak amaçlı bu girişimler doğal olarak virüslerin çok çabuk mutasyona uğramasına ve yayılma hızına katkı sunmaktadır. Oluşan yeni durum, ideolojik temelli insanları kontrol altına almada etkili bir araç olarak (gıda denetiminden toplum denetimine uzanan süreçte) kullanılabilir.

## 2. PANDEMİNİN SOSYAL DOKUYU DÖNÜŞTÜRME GÜCÜ: BÜYÜK KAPATMA'DAN DİSİPLİN TOPLUMUNA

Salgın hastalıkların yayılmasında emperyalist bir anlayışla çevrenin hor kullanılması kadar salgının seyrine göre ortaya konan toplumsal önlemler de önemli bir meseledir. Salgın dönemlerinde ilan edilen pandemi bu sürecin en görünür yanıdır. Pandemi kelimesinin kökenindeki 'pan' Yunanca 'tüm, bütün' ve 'demos' ise 'halk' anlamına gelmektedir. Pandemi ise genel olarak bir kıta ya da tüm dünyaya yayılan hastalıklar adına kullanılmaktadır. Bir bölgede pandemi ilan edilmesi bazı tedbirlerin de alınmasını zorunlu kılmaktadır. Öncelikle pandemi ilan edilen bölgelerde hastalığın seyrine göre karantina ilan edilmektedir. Karantina süreci Foucault'un 'büyük kapatma' önermesini akla getirmektedir. Büyük kapatma sürecinde -1656 yılında- Paris'te ceza ve disipline etme özelliği olan 'Genel Hastane' adlı bir kurum kurulmuş ve burada altı bin (Paris'in genel nüfusu o zaman yarım milyon) civarında insan gözetim altına alınmıştır. Bu dönemde hastaneler, hapishaneler ve bakım evleri gibi yerler kapatma alanları olarak kullanılmıştır. Buralara hastalar başta olmak üzere fakirler, deliler ve eşcinseller gibi toplumun farklı kesimlerinden insanlar konulmuştur. Foucault açısından kapatma, toplumsal sefaleti daha doğrusu insanın kendi içinde sahip olduğu gayri insanı durumla olan ilişkisini gözler önüne sermektedir (Foucault, 2017, ss. 99-100).

Kapatmanın önce cezalandırma ve sonrasında iyileştirme gibi tamamen birbirine zıt işlevler görmesi, toplumun zorlamadan/kolay bir şekilde disipline edilmesinin önünü açmaktadır. Foucault, iktidarın bu işlevi sayesinde 'disiplinci iktidar' rolüne bürünerek toplumun uysallaşmasını sağladığını belirtir (Foucault, 2015, s. 14). 'Büyük kapatma' kavramını tamamlayan asıl olay, Foucault'un Jeremy Bentham'dan alıntuladığı 'panoptikon' fikridir. Panoptikonda mahkûm her daim görülür ama kendisi göremez. Herkesin kontrol altına alındığı ama kimsenin birbirini görmediği meşhur tasvir, kapatma ile sağlanan güvenlik/güvensizlik toplumunu tamamlamaktadır. Foucault'ya göre iktidar, artık belli kişilerin tekelden çıkmaktadır. İktidar topolojik bir şekilde ışığa, mimariye ve bedenlere aktarılarak düzenin bir parçası haline gelmektedir. Uyarıcıların farklılaşması

üretmiş özneleri ortaya çıkarmakta ve bunların da denetimi kolaylaşmaktadır. Foucault, karantina dönemlerindeki yönetim anlayışını, disiplinin doğuşu olarak görmektedir. Foucault, karantina dönemlerinde tutulan ölüm kayıtlarını, düzenli isim yoklamalarını da kendi görüşüne dayanak göstermektedir. Karantina dönemlerinde olağanüstü bir durumdan inişli çıkışlı da olsa olağana doğru bir ilerleme görülmektedir (Boyne, 2016, s. 163). Foucault, panoptikon sisteminin sosyal deneyler açısından ideal bir durum ve aynı zamanda bir tür ‘iktidar laboratuvarı/power lab’ gibi işlev gördüğünü belirtmektedir (Foucault, 2019b, s. 301). Bu durum adeta hükümanın/yöneticinin bütün uyruklarını/vatandaşlarını denetim altına aldığı ütopyik aynı oranda distopik bir siyasal sistemi zorunlu kılmaktadır.

Panoptikon türü kontrol toplumunun hikâyeleşmiş örneklerini ütopya ve distopyalarda da görmekteyiz. Platon’un Devlet’inde, Thomas More’un Ütopya’ında veya Tommaso Campanella’nın Güneş Ülkesi’nde ideal/olumlu bir toplum/devlet düşüncesi varsa da Aldous Huxley’in Cesur Yeni Dünya’ında ve George Orwell’in 1984 kitabında ise olumsuz/karşı ütopyik bir toplum/devlet tahayyülü vardır. Ancak her ikisinde de ortak noktası olumlu/olumsuz özellikleri ile bir kontrol altına alma eylemi mevcuttur. 1984 romanında yer alan Büyük Birader kahramanı, Foucault’un panoptikinin cisimleşmiş halidir. “Piramın tepesinde Büyük Birader oturmaktadır. Büyük Birader yanılmaz ve her şeye kadirdir. Tüm başarılar, tüm kazanımlar, tüm zaferler, tüm bilimsel buluşlar, tüm bilgiler, tüm bilgelikler, tüm mutluluklar ve tüm erdemler doğrudan onun önderliğinden doğar ve ondan esinlenir. Büyük Birader’i bugüne kadar gören olmamıştır.” (Orwell, 2019, s. 225).

Ütopyik/distopik tasvirlerle sahip eserler ile toplumu kontrol altında tutmanın mümkünlüğü insan beynine kazınmaktadır. Ancak postmodern dönem ve sonrasında medya alanındaki gelişmelerle toplumu kontrol altına almak için saklı kapılar ardına gerek yoktur. Her şey, herkesi gözünün önünde cereyan etmelidir. Bu dönemde gizli olan tehlikelidir. Nesne örtüsüz olarak insana sunulmaktadır. Hayal kurmanın zamanı geçmiştir. Artık kurulan hayallere göre özne şekillenmektedir. Günümüz toplumu şeffaflık adı altında her şeyi fetişletirmekte ve totaliter bir karaktere büründürmektedir. Olumlu bir toplum modeli ile ‘like/beğendim’ tuşu varken ‘dislike/beğenmedim’ tuşu aktive edilmemektedir. Yeni toplum dizaynında distopik karakterlere yer vermeyecek şekilde, kimsenin fark edemediği insanların koşarak teslim oldukları post-totaliter bir model sunulmaktadır (Han, 2020, ss.22- 23). Bu sistematik bütünlük tam da salgın yönetimi konusunda iktidarı elinde tutanlara büyük kolaylık tanımaktadır. Artık bireyler herhangi bir zorlamaya mahal vermeden kolayca disipline edilmektedir. Bunun için medyada bir haber patlamak yeterli olmaktadır.

Toplumları kontrol amaçlı ütopyik/distopik faaliyetlere yönelik çalışmalar; dünyanın görece küçülmesi, ulus devlet nosyonunun zayıflaması küreselleşme kavramını gündeme getirmektedir. Aslında bu kavram bir bakıma enternasyonalizmin işçi sınıfını birleştirme mücadelesine benzemesi oranında ütopyik değildir. Enternasyonal anlayıştaki birleşme; milli kimliklere dokunmadan, ihtiyaç ve istekler bağlamında sınırları aşan bir çalışmanın ürünüydü. Bu birleşmenin önünde ‘en büyük engel, demode olmuş bir sistem’ olarak da ulus devlet anlayışı yatmakta ve Enternasyonal anlayış da küresel bir toplumu amaçlamaktadır (Hardt ve Negri, 2018, ss. 70-71). Küreselleşme anlayışı ile devlet, devre dışı bırakılırken sınıfsal çözümlenmelerde de farklı anlayışların geliştiği gözlemlenmektedir. Özellikle postmodern dönemle birlikte görünürlük kazanan çevre, kadın, LGBT, küresel adalet arayıcıları gibi alternatif küreselleşme örnekleri ve bunların demokratik versiyonları ön plana çıkmaktadır (Reyhan, 2012, s. 63). Bu noktada Hardt ve Negri, yenedünya düzenini ulus devletten imparatorluğa geçiş olarak ele almaktadır. İmparatorluğun temel felsefesi dünya çapına yayılmış bir meşruluk üretimidir. İmparatorluk, emperyalizmin kendini yeniden tanımlayarak post emperyal bir sürecin başlamasına işaret etmektedir. Bu yapı birbirine eklenmiş ve dinamik bir süreci bünyesinde barındırmakta ve hükümete bir yönetim anlayışını da bünyesine almaktadır. Bu durum aynı zamanda Foucault’un panoptikinin evrensel düzeye yayılmasının bir göstergesi, sınırları olamayan bir dünya düzeninin varlığını da işaret etmektedir (Hardt ve Negri, 2018, s. 37). Hardt ve Negri’nin tezlerinin aksine 2001’deki 11 Eylül saldırısı, devamındaki Amerika’nın Afganistan’a, Irak’a müdahalesi gibi olaylar aslında emperyalizmin bütün ihtişamıyla devam ettiğini, serbest piyasa mekanizmasının sarsılarak İMF, Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası kurumların sorgulandığı bu dönemde ulus devletin hala geçerliliğini koruduğu görülmektedir (Yaşlı, 2009, s. 315). Diğer yandan Covid-19 salgın döneminde; sağlıktan eğitime, ekonomiden kültürel faaliyetlere kadar birçok alanda başarılı sınavlar veren devletlerin sosyal devlet sistemi güçlü olan ulusal devlet yapıları olduğu anlaşılmıştır. Bu süreç aynı zamanda ulus devletlere olan ihtiyacı ve küresel ölçekli (emperyal/imparatorluk tipli) devlet ve şirket yapılanmalarındaki sakıncaları da net bir şekilde göstermiştir.

Küreselleşme, bir yandan da zaman ve mekân belirleme noktasında insanların sıkıntı yaşamasına sebep olmaktadır. Çünkü bu kavramları sabitleyen eski ölçü sistemlerine (saat, metre vb.) yönelik algı, son teknolojik aygıtlar ve beraberinde gelişen medya unsurları ile artık göreceli hale gelmiştir. Gezegenimizde keşfedilmediği yer kalmamış, ‘dışarı’ kavramı muğlak bir hal almıştır. Google Earth programı dünyayı ayaklar altına sermekte, sosyal paylaşım siteleri ve ‘olmayan yer: ütopya’ küreselleşme ile kendi kendisiyle çelişmeye başlamıştır. Ütopyadaki ‘topos’ çıkarıldığında geriye ‘Ü’ evsiz, avare hiçbir yere dahi edileme durumu ortaya çıkmıştır. Covid-19 salgın döneminde insanlara yönelik ağır enfeksiyon aynı zamanda mutluluk inşa edecek alan da bırakmamaktadır (Bauman, 2018, s. 326).

Her sistemde olduğu gibi küreselleşme de kendi içerisinde çelişkilerini barındırmaktadır. Beck yeni dönemi ‘risk toplumu’ olarak ifade etmektedir. “Ekolojik felaket ve radyoaktif serpinti ülke sınırlarını tanımıyor. Zenginler ve güçlüler de emniyette

değil. Bu tehlikeler sadece sağlığı değil, aynı zamanda meşruiyeti, mülkiyeti ve kârı da tehdit ediyor. Sanayileşme sürecini hızlandıran kâr ve mülkiyet çıkarlarıyla sık sık ve sistematik olarak çelişen ekolojik değersizleşmeler ve mülksüzleşmeler, modernleşmenin risklerinin tanınmasıyla bağıntılıdır". Covid-19 salgının yayılım alanı (coğrafi ve demografik farklılıkları göz önüne alındığında) adeta Beck'in risk toplum anlayışındaki değişkenleri aynı fotoğraf karesine almaktadır. Beck'e göre risk toplumunda bir felakete sebep olan aynı zamanda kendisini de bu felaketin içerisinde buluyor. Risk toplumundaki etkilenen grubun genişliği şimdiye kadar apolitik olan konuların politik bir hale bürünmesine neden olmaktadır. Artık hava kirliliği, insan sağlığı, çevrenin tahrip olması, gen araştırmaları, toksit atıklar gibi belirli disiplinleri ilgilendiren konular siyasalın ana konuları haline gelmektedir (Beck, 2019, ss. 28-29). Siyasal alandaki bu değişim, salgın süreçlerindeki doğa-insan etkileşiminin gerekliliğini ve siyasal ideolojilerin varlık nedenini daha çok sorgulamamıza sebep olurken; 'ekolojizm' gibi bir siyasal düşünce tarzının, bütün siyasal ideolojilerin/yaklaşımların önceli olmasına temel dayanak oluşturmaktadır. Hatta bu süreçte Ekolojik krizin yegane sorumlusu olarak kabul edilen 'kapitalizm' çerçevesinde de ekolojik bir bakış açısı oluşturulmaya başlanmıştır. İçinde bulunduğumuz dönemde kapitalizmin devamlılığını vurgular nitelikte 'yeşil kapitalizm' tartışmaları da yürütülmektedir. Yani kapitalist sistemin unsurlarının/öznelerinin büyükçe bir kısmı, ekolojik krizin daha boyutlanması durumunda orta vadede kapitalizmin sonu olacağını öngörmeye başlamışlardır. Aslına bakarsanız 'yeni normal' asgari düzeyde bunun (yeşil kapitalizm) üzerine kuruluyor/işna edilmeye çalışılıyor. Ancak bunun çok da mümkün olmadığı, hatta imkânsız olduğu karşı tezlerle ortaya konulmaktadır (Tanuro, 2011).

### 3. KÜRESELİN/BİREYİN KODLANMASI: GENOM ÇALIŞMALARI İLE COVID-19 AŞI ÇALIŞMALARI BAĞLANTISI

Salgına giden sürecin bilinmesi ve bu sürecin siyasal alanda kontrolü kadar, bu süreci durdurma adına yapılan çalışmalar da önemlidir. Covid-19 salgınında da salgının etkisini azaltma ve nihayetinde bitirme noktasında daha önceki salgınlara benzer yöntemler izlenmiştir. Salgının yayılımını durdurmak adına öncelikle hastalığın tespiti için test ve sonrasında ise aşılama yöntemine geçilmiştir. Buradaki genel sorun bu testler ve aşılama ile insanların genom (DNA dizilimleri) bilgilerinin mi tespitine çalışılıyor, sorusunu akla getirmektedir. 1980'lerin sonunda insanların genom haritasını çıkarmak ve gen dizilimleri ile başlayan sürecin 2020 yılında aldığı hali düşünmek bu noktada ürkütücü olmasa gerektir (Rajan, 2012, s. 45). Covid-19'un iki ihtimalle insanlara geçtiği varsayılıyor; virüsün insan dışı bir varlıkta patojenik bir halde iken evrimleşerek insana geçtiği ya da insan dışı bir varlıkta patojenik değilken insana geçmesiyle patojenik bir hal aldığı varsayımlarıdır. Bir diğer varsayımsa (asılsız) Covid-19'un 'biyolojik silah!' bir silah olduğudur (Bozoğlu, 2020). İşte genom çalışmalarını önemli kılan ise asılsız da olsa salgının biyolojik silahla olan ilişkilendirilmesidir. Yeni teknolojiler etrafında genom çalışmalarının yaygınlaşması ile bunun metalaşmasının önü açılması ve aynı zamanda genetikçiler tarafından hayatın yeniden yorumlanması gündeme gelecektir. Bu noktada organizmalara ait töz bilgiler, yerini kontrol edilebilir moleküler bir yazılıma bırakacağı endişesi düşündürücüdür (Lemke, 2017, s. 123).

Genetik belirlenim fetişi; beraberinde insanların dinlere, uluslara göre bir belirlenimin önünü açacağı yolundaki endişeleri kendi içinde barındırmaktadır. Salgının laboratuvar üretimiyle elde edildiği gibi haberler her ne kadar kesin dille doğrulanmasa da kimyagerlerin iki farklı rolü aynı anda gerçekleştirdiklerini gösteriyor: Bir taraftan üretilen virüslerle/ilaçlarla insanları hasta etme, diğer taraftan aynı laboratuvar ortamında insanları iyileştirme (Beck, 2019, s. 67). Virüs üretimini salt laboratuvar ve kimyager olayına indirgemek, cezayı belli bir gruba yıkmamanın, kolaycılığa kaçmanın diğer adı oluyor. Bu algı, aynı zamanda salgın yönetimi noktasında emperyalist bir anlayışın üzerini örtük olarak Touraine'nin pozitivist bilimlerin olumsuz yönde etkileneceği tezine de bir nevi katkı olarak sunulabilir (Oğuz, 2020).

Aşı çalışmaları akla genetik mühendisliği çalışma alanı olan biyolojik sistemlerin, insan ve çevre sağlığına zara vermeyecek şekilde bilimsel veriler ışığında üretimde kullanılması esasına dayanan biyoteknoloji kavramını gündeme getirmektedir. Biyoteknoloji mantığındaki üretim kaygısı, ucu açık şekilde kapitalist metalaşma sisteminin önünü açmaktadır. Biyoçeşitlilik türlerine yönelik yapılacak bir planlama beraberinde genetik kirliliğini de kaçınılmaz hale getirmektedir. Genetiği değiştirilmiş organizmaların çevreye olan uyumları, direnç değerleri düşük olan diğer organizmaların yok olmasına sebep olmaktadır. Genetik bilimi sadece çevre üzerinde hâkimiyet kurmakla kalmamakta aynı zamanda hayvanlarda başlatılan klonlama çalışmaları ile insanın da kopyalanabileceği fikrini önünü açmaktadır (Reyhan, 2012, ss. 260-262).

Biyoteknolojik çalışmalar ve aşı geliştirme faaliyetleri, genom hareketinin hem başlangıç nedeni hem de sonucu olarak görülmektedir (Rajan, 2012, s. 51). Genetik bilimindeki metalaşma, insana ait genetik verilerin kolay bir şekilde toplanması noktasında biyoteknolojik-etik bir engel olarak belirlemektedir. Normal şartlarda aşı olmada ekonomik, sosyo-kültürel, tarihi ve politik vb. nedenler etkili olurken salgın dönemlerinde bu faktörler devre dışı kalmaktadır. Bu tür çelişkiler aynı zamanda insanların aşı olma/olmama kampanyalarını da önemli ölçüde etkilemekte ve özellikle günümüzde sosyal medya ve televizyonlardaki yayınlar insanları yönlendirmede önemli faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Argüt vd., 2016, s. 17). Ancak şu gerçek unutulmamalıdır ki özellikle çocukluk döneminde yapılan tetanos, difteri, boğmaca ve kızamık türü aşılarla her yıl binlerce çocuk ölümden kurtulmaktadır. Bu noktada biyoteknolojik çalışmalarda etik bir yaklaşım sergilenmeli ve salgın

hastalıklardan da korunmanın öncelikli yolu güvenilirliği test edilmiş aşılara yol vermek olmalıdır (Yapıcı ve Tunç, 2019, s. 172).

Covid-19 salgını dünyada hâkim olan kapitalist temele dayanan ideolojik anlayışın güçlü bir şekilde sorgulanmasına da sebep olmuştur. Salgın, medeniyetimizin yeniden kurgulanmasını gerektirmektedir. Pandemi süreçlerindeki kapatmaların, siyasal ve ekolojik temelli okuması iyi yapılmalıdır. Bir yandan da bu süreçteki tedavi amaçlı çalışmalarda şeffaf bir yol izlenmelidir. Bu noktada öncelikle şeffaf, sorgulanabilir bir bilimsel/siyasal anlayışa ihtiyaç vardır. Çünkü yeni normal olarak adlandırılan, ideolojik bir gizlemeyle eskinin bir tekrarı olması ihtimal dışı değildir. Geleceği distopik bir karakterli III. Dünya Savaşı anlayışında değil, insanı ve çevreyi birlikte önceleyen yeni bir Rönesans anlayışında buluşturmaya çalışmak gerekmektedir (Wang, 2020, s. 154). Bu noktada yeni normal ise insan-çevre uyumunu kendine rehber edinmelidir.

#### 4. YENİ NORMAL YERİNE: EKOLOJİK NORMAL

Salgınların en büyük tetikleyicisinin, insanın emperyalist bir amaçla çevreye/kendine verdiği zarardan kaynaklandığı ortaya konulmuştur. Covid-19 sürecinde yaşanan pandemi sürecinin sebeplerini ve sonrasındaki normalleşme çabalarını sadece günümüze özgü koşullarda aramak yersizdir. Özellikle 21. yüzyılın ikinci yarısında başlayan çevreci hareketlerin ele aldığı insan-çevre uyumuna dayanan konular, ‘yeni normal’ olarak adlandırılan çevreci yaklaşımların adeta bir özeti sunmaktadır. Bu anlayış yeşil düşünce eksenli yaşanabilir bir dünya çalışmalarında ekolojik temelli bir yeni normalin ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

1970’li yılların başında ortaya çıkan ekolojik, feminist, anti-nükleer ve savaş karşıtı gibi post-modern oluşumlar, yeni toplumsal hareketler olarak siyaset anlayışında kendine yer bulmuştur (Haklı, 2017, s. 447). Yeni toplumsal hareketler eski dünyanın politik taşlarını yerinden oynatırken mevcut düşünce sitemlerine de entegrasyon noktasında farklı bakış açıları sergilemişlerdir. Bu hareketlerden kimisi kadın haklarını kendisine öncül seçerken kimisi kimyasal silahlara karşı bir tepki olarak kendine yön vermiştir.

Yeni toplumsal hareketlerin çıkış dinamiklerinden biri olan çevre konusunda 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir bilinçlenme yaşanmıştır. Bu süreçte ekolojik kriz ile birlikte ortaya çıkan yeşil düşünce de insan-çevre uyumu önceliğinde, sürdürülebilirlik, demokrasi ve şiddet karşıtlığı ilkeleri yeni toplumsal hareketler içinde değerlendirilmiştir. ‘Yeşil düşünce’ şeklinde kavramsallaştırılan bu anlayış, tarihsel olduğu kadar toplumsal ve çevresel hareketlerin etkisiyle şekillenmiştir. Sanayi devrimi ile başlayan ağır çevre tahribatı, I. Dünya Savaşı ve sonundaki 1929 ekonomik krizinde kendini gösterdiği gibi II. Dünya Savaşı dolayısıyla iyice tavan yapan silahlanma yarışı ile farklı bir pik noktası yaşamıştır. Sonuçta kimyasal ve radyoaktif kirlenmelerle doğal sistemin taşıma kapasitesi aşılmaya başlamış ve gezegenimiz için alarm zillerinin çaldığı gözlemlenmiştir. Bu durum ‘yeşil düşünce’ nin tarihsel kısmını oluşturmaktadır. Diğer yandan 1968’deki öğrenci ayaklanmaları özgürlükçü düşüncenin gelişmesine ve aynı zamanda insan-doğa uyumluluğunu zorunlu kılan yeşil düşüncenin oluşmasına temel oluşturmuştur. DDT gibi kimyasalların çevreye verdiği zararlar olmak üzere, çevre bilincinin oluşmasında önemli rol oynayan Rachel Carson’un 1962 yılında yayımlanan ‘Sessiz Bahar’ isimli kitabı bu alanda önemli rol oynamıştır (Şahin, 2017, ss. 23-35). Paul R. Ehrlich de 1968’de kaleme aldığı ‘The Population Bomb-Nüfus Bombası’ kitabında ekolojik krizin kaynağı olarak aşırı ve plansız nüfusu göstermektedir (Ehrlich, 1988, s. 122).

Birleşmiş Milletler tarafından 1972’de Stockholm’de düzenlenen İnsan Çevre Konferansı’nda ortaya konulan ‘Büyümenin Sınırları’ raporu da bu konudaki önemli gelişmelerdendir. Raporda yenilenemeyen doğal kaynakların tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olduğu, mevcut tarımsal üretimin artan nüfus ihtiyacını karşılayamadığı ve yoğun çevre kirliliğinin fiziksel sınırları zorladığı deklare edilmiştir. Bu tartışma sürecinde ayrıca Malthusçu anlayışın da etkisiyle ‘sıfır büyüme tezi’ gündeme getirilmiştir. Ancak özellikle 3. Dünya ülkelerinden ciddi itirazlara neden olan ‘sıfır büyüme’ tezi yerine yine 1972 Kongresi’nde ‘çevreyi dışlamayan kalkınma’ tezi yönünde görüş beyan edilmiştir. 70’li yıllar boyunca bu anlayış geliştirilerek 1980’li yıllardan itibaren uluslararası çözüm organlarınınca benimsenen temel anlayış, 1987’de yayınlanan BM-Ortak Geleceğimiz Raporu’nda ifade edildiği gibi ‘sürdürülebilir kalkınma’ şeklinde ifade edilmiştir (Keleş vd., 2012, s. 40).

Yeşil düşüncenin var olması için doğadaki mevcut kaynakların sadece belirli bir sürede tüketilmesi değil, gelecek kuşaklarında bundan azami ölçüde yararlanabilmesinin önünü açma noktasında sürdürülebilirlik kavramı önemlidir. Bir ekosistemin parçaları zincirin halkaları gibi bir bütünlük içermektedir. Bu zincirdeki en ufak bir kopma diğer halkaların işlevlerini ya azaltacak ya da zinciri kullanılmaz hale getirecektir. Ekosistemdeki canlılar da varlıklarını sürdürürken zincir misali hem kendilerini hem de doğayı etkilemekte ve dönüştürmektedirler. İnsanlar ise doğaya bağımlı şekilde sahip oldukları teknolojik aletlerle doğaya zarar veren bir yapıyla diğer canlılardan ayrılmaktadırlar. Bu anlayış ise insanlara kendi gelecekleri adına sürdürülebilirlik noktasında sorumluluklar yüklemektedir (Yeni, 2014, s. 192). Bu da 1950’li yıllardan itibaren yeşil düşünce ekseninde, farklı insan-doğa uyumlu anlayışların gelişmesine neden olmuştur. Mevcut siyasi ve ekonomik anlayışların doğayı bitmez tükenmez bir kaynak ve geri dönüşüme ihtiyaç olmayan bir atık deposu şeklindeki algıdaki yanılığına karşılık ‘sürdürülebilirlik’ anlayışı geliştirilmiştir (Şahin, 2017, ss. 41-45). Bu çerçevede ‘insan-doğa-gelecek’ üçlemesinde bir süreç



inşa edilmeye çalışılmıştır. Sürdürülebilirlik kavramını somutlaşmış halini bütün insanlığın ortaklaşa hareket etmesini ve işbirliğini zorunlu kılan 3. kuşak (dayanışma) haklarından olan çevre hakkında daha açık görmekteyiz. Çevre hakkı, gelecek kuşaklar için yaşanabilir bir dünya bırakmak adına ekolojik sistemin bütün canlılar için var olduğunu, bu bilinçle insanın doğayı ve kendini dönüştürürken daha dikkatli olması gerekliliğini amaç edinmektedir (Reyhan ve Satır Reyhan, 2020, ss. 405-406).

Hem salgın öncesindeki oluşumlar hem de salgın sonrasındaki süreci kontrol altına almak amacıyla birtakım tedbirlerin alınması, bir daha aynı süreçlerle karşılaşmayı en aza indirecektir. Foucault mevcut durumu korumak adına, norm kavramının yasayla görünürlük kazanmasına dikkat çekmekte, hatta yasanın bir normu referans alabileceğini ve normla ilgili bir kodlamada bulunabileceğini belirtmektedir. Yasa, disiplinci mekanizmalarla bireyleri, edimleri, yerleri ve zamanları kendi lehine dönüştürmeye çalışır. Ancak buradaki dönüşüm bir normalleştirmeyi değil, disiplinin buyurucu bir özelliğini ortaya çıkarmaktadır. Yani disipliner tekniklerle bir normalleştirme değil, normlama yapılmaktadır. Disiplinci mekanizmalar salgın dönemlerinde mümkün mertebe hastalığın yayılma, kontrol altına alınma ve bunlarla ilgili sayısal tespitlerde bulunurlar. Bunlar öncelikle her hastayı tedavi etmeyi ayrıca bu hastaların yalıtılmalarını/izalosyanlarını sağlama görevini üstlenmektedirler. ‘Normal’ olan ise bu hastalıktan ölenler hakkında ortalama bilgi vermektedir. (Avrupa’da 18. yüzyılda çiçek hastalığından ölenlerin oranının 7,782’de 1 olduğu tespit edilmesi gibi) Normallikler de kendi içinde farklı kategorilere ayrılabilir ve bunlar arasında da seçim işlemi yapılmaktadır. (Çiçek hastalığından ölenlerin yaş grubu, şehir bilgisi, meslek alan vb.) “... normal olan ile anormal olan saptanır, farklı normallik eğrileri saptanır ve normalleştirme işlemi, normalliğin bu farklı dağılımlarının birbirine göre hareketlendirilmesinden, en elverişsiz olanların en elverişli olanlara doğru çekilmesinden ibarettir” (Foucault, 2019a, ss. 50-57).

Normalleştirme sadece olumlu anlamda bir orta yol olmayabilir. Agamben, istisna halini yasasızlığın hukuk düzeni içinde olmasını, normun askıya alınmasının ise yaşamı doğrudan etkilemesi şeklinde tanımlamaktadır (Agamben, 2018, s. 109). Pandemi sürecinde ekonomik ve sosyal dokudaki birçok değer askıya alınmaktadır. Özellikle bu dönemdeki HES (Hayat Eve sığar) uygulaması bireylerin tüm toplumsal ilişkilerini sınırlandırmıştır. Bu uygulamaya kayıt olmadan bireyler hayatlarına devam ettirebilmekte; ancak resmi ya da özel hiçbir kuruma girememekte, toplu ulaşım araçlarından yararlanamamaktadırlar. Bireyler yine aşı olmak ya da olmamakta da benzer yaptırımlarla karşılaşmaktadır. Kısaca HES uygulaması ve aşı konusunda birey herhangi bir yasal zorunluluğa sahip değil ama hayatını devam ettirme noktasında mecburi bir yaptırımla karşı karşıyadır. Yani birey, Agamben’in ifadesiyle postmodern bir istisna hali ile karşı karşıyadır. Agamben, pandemi döneminde istisna halinin normal bir yönetim paradigması olarak nitelendirildiğini belirtmektedir. Covid-19 salgını döneminde karantinadaki yerleşim yerine girme yasağı, her türlü sanatsal ve sportif faaliyetin askıya alınması, eğitim-öğretim hizmetlerine ara verilmesi, enfeksiyonlu kişilerle temasın kesilmesi gibi özgürlüğü kısıtlayıcı ve muğlak tavırlar istisna halinin bile normalleştirilmesine kanıt olarak sunulabilir (Agamben, 2020). Covid-19 salgını Agamben istisna hali olarak görmesine karşılık Nancy bu durumu ‘viral istisna’ olarak adlandırmaktadır. Nancy, hükümetleri cellatlara benzeterek bu sürecin bilimsel, kültürel, biyolojik ve teknolojik olmak üzere ütün insanlığı tehdit ettiğini belirtmektedir (Nancy, 2020).

Covid-19 salgınında Malthusçu kontrol mekanizmalarının tekrar devriye girdiği ifade edilmektedir. Bu aslında nüfusun normalleştirilmesi/azaltılması anlamında bir yaklaşımdır. Malthusçular, dünya nüfusunun aşırı arttığı dönemlerdeki savaş, salgın, kıtlık gibi olayların devriye girmesini; nüfusun beslenebilir seviyede tutulması olarak yorumlamaktadırlar (Gülsunar, 2020). Malthus, dünyadaki nüfusun geometrik artarken, besin olanaklarının ise aritmetik olarak arttığını, yani insanların kendini besleme olanaklarından daha hızlı arttığını belirtmekte ve zamanla herkesi beslemeye yetecek besin noktasında sıkıntı oluşturacağını dile getirmektedir. Malthus, bu amaçla nüfus artışına imkân tanıyan sosyal adalet araçlarının ortadan kaldırılmasının gerekliliğinden bahsetmektedir (Malthus, 2017, s. 30). Yeni Malthusçu anlayışa göre ise insan sayısındaki artışın canlı yaşamını tehlikeye düşürdüğü ve ekolojik süreçleri zora soktuğu belirtilmektedir. Çoban ise nüfusun azaltılmasını ideolojik bir yaklaşım olarak değerlendirmekte ve nüfusun azaltılmasındaki baskıcı ve zorlayıcı unsurların yerine insanların bilinçlenerek bunun sağlanmasının gerekliliğini belirtmektedir (Çoban, 2017, ss. 93-94).

Salgın sonrasına dair kehanetler de ortaya atılmakta, normalin ne olması gerektiği ile ilgili tasavvurlar üretilmektedir. Bu noktada Zizek, Çernobil felaketinin nasıl Sovyet komünizminin sonunu getirdiyse koronavirus salgının ise komünizm için yeni bir başlangıç olabileceğini belirtmektedir (Zizek, 2020). Buna karşılık Alain Touraine de komünizmin gelme ihtimalinin olmadığını ancak oy vermek, temsil hakkı gibi konular açısından sosyal demokrasinin olabilirliğini ve kültürel hakların daha çok ön plana çıkacağını belirtmektedir. Touraine ayrıca pandemi sürecinin tarihsel süreçteki diğerleri gibi son bulacağını belirtmekte ve insanoğlunun emperyalist tutumunun daha da katlanarak devam edeceğini belirtmektedir (Oğuz, 2020). Daha önce yaşanan SARS, MERS ve ebola gibi salgınlar Covid-19 ile birlikte düşünüldüğünde ve küreselleşmenin de etkisiyle 21. yüzyılda benzer durumların daha sık yaşanacağı ortadadır. Covid-19 sürecinde her geçen gün artan can kayıpları ve geometrik vaka sayıları ile birlikte ortaya çıkan ekonomik ve siyasi sorunlar, salgın bitse bile etkisinin uzun yıllar devam edeceğini göstermektedir (Thinktech, 2020, s. 11). Tarihteki salgın hastalıkların bir şekilde sona ermeleri, Covid-19 salgının da bir şekilde atlatılacağına adeta kanıttır. Burada üzerinde durulması gereken nokta, salgın sonrasında çevre, ekonomi, iklim ve toplum sağlığı sürdürülebilir bir hale nasıl getirilecek ve bunun devamlılığının nasıl sağlanacağı ile ilgili kaygıdır.

Salgın sonrasında dair tahminlerle birlikte karantina süreci, mevcut tehditle başa çıkmak için zorunlu ve geçici bir çözüm oluşturmaktadır. Burada yapılacak en iyi çözüm, salgına yönelik insan bağışıklığını geliştirecek çözümler üreterek bireylerin hastalığa karşı dirençlerini artırmaktır. Yeni normal daha önce hazırlanan ‘paket hayat programları’ insanlara dayatmakta ve bunu da medya unsurlarını kullanarak yapmaktadır (Crosby, 2004, 287). Artık sınırlı kaynak, sınırsız ihtiyaç dönemi bitmiş; sınırlı ihtiyaç ve sınırsız kaynak dönemi başlamıştır. Çünkü kimin ne isteyeceği önceden belli olduğu için çaktırmadan insanlara bunlar arasından seçim yaptırılmaktadır. Özellikle son endüstri devrimleri ile hayatımıza giren üç boyutlu yazıcılar bunun birer prototipidir. Artık insan ne isterse (eşya vb.) onun gerçek olması an meselesidir.

Modernleşme sonrası ‘risk toplumu’ olarak tanımlayan U. Beck, üretici güçlerin modernleşme sürecinin dönüşmesinde artık eski masumiyetini yitirdiğini belirtmektedir. Teknik-ekonomik ilerlemelerle riskler, bumerang etkisi gibi farklı bileşenleri etkilemektedir. Risk toplumunda bitkiler, hayvanlar ve insanların hayatlarını alt üst edecek tehditler bulunmaktadır. 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk yarısındaki fabrika ya da mesleklerle ilgili riskler belli yerellikler içerirken küreselleşme ile ulusal sınırları aşarak sınıfa özgü olmayan yeni sosyal ve siyasal sonuçlar doğurmaktadır. Beck, küresel risklerin artık sebepleri ve sonuçlarının tek bir mekânla sınırlandırılmama yönünden mahalsizleştiğini, sonuçlarının öngörülemezliği noktasında hesaplanamaz olduğunu belirtiyor. İklim olayları, kitle imha silahlarının kullanılması gibi olaylardaki telafi edilemezliğin hesaplanması bir açıdan da iktisadi ironiyi oluşturmaktadır (Beck, 2019, ss. 357-358). Her şeyin tehlikeye dönüştüğü bir yerde artık hiçbir şey tehlikeli değil gibi çıkarıma varılabilir. Yeni normal Beck’in ortaya koyduğu risk toplumu içerisinde tahakküme açık bir yapı ortaya koyuyor. Ayrıca her an eskiye dönüş unsurları da içinde barındıran bir durum arz ediyor. Ekolojik normal ise burada devreye girerek; yaşanabilir, sürdürülebilir bir bütüncül bir yaşam için öncelikli olarak ekolojik dengeyi koruyucu hamlelerin zorunluğunu ortaya koymaktadır. Yeni süreçte kurumlarında dönüşmesiyle savaş algısı yerine, çevreyi önceleyen sitemlerin getirilmesi gündeme gelecektir. Özellikle uluslararası kuruluşların da (NATO gibi ulusal güvenlik sistemlerinin kendilerine farklı bir salgın uyarı sistemi eklemesi gibi) salgın yönetimi yönünden yeniden yapılandırılma durumuyla karşı karşıya kalması muhtemeldir (Thinktech, 2020, s. 11).

Foucault’un tarifini yaptığı ‘normal, normalleşme’ kavramları modern dünyanın bir kavramı ve standart bir insan anlayışı geliştirirken ‘yeni normal, yeniden normalleşme’ modern öncesi döneme bir özlem midir? Aslında bizim savunduğumuz düşünce de tam burada devriye girmektedir. Her ne kadar farklı sebeplerle olsa da yıkılan bir düzeni yeniden inşa ederken insan-çevre uyumunu sağlayacak tarihselci bir yaklaşımla ve tarihselci bir anlayışla bütünü dikkate alan bir ‘ekolojik normal’ oluşturma çabası içerisinde olmalıyız. ‘Ekolojik normal’ ile öncelik ne doğa ne insan çıkarıdır, ‘çevremerkezci’ bir etik anlayışla canlı ve cansız varlıkları da içine alan bir sistematik bütünlüğü inşa etmektir (Hakan ve Satır Reyhan, 2020, s. 410).

Ekolojik ilkeler, bir bütün olarak yaşanabilir (bileşenleri canlı ve cansız varlıklar olan) bir dünya kurma özleminin ifadesidir. Bunun sağlanması için de demokrasinin bütün kurumlarının eksiksiz işlemesi, insanın doğayı dönüştürme gücü, ekonomik sistemlerin ekolojik düzeni ne ölçüde etkilediğini ölçmeyi amaçlayan ‘ekolojik ayak izi’ çözümlemesinin iyi tahlil edilmesi gerekir. Çünkü risk toplumundaki bumerang etkisi ile etki dereceleri farklı olsa da doğu-batı, gelişmiş-gelişmemiş gibi kavramsallaştırmaları birbirinden ayırmak imkânsızdır (Reyhan, 2012, s. 149). Salgınlar özelinde Covid-19 salgını da bu ayrıştır(a)mamanın en güzel örneğini oluşturmakta ve bütün dünyada etkisini göstermektedir. Bu sürecin panzehiri hem ekolojik uyum hem de demokratik, istikrarlı bir uyum ve yaşanılabilir/sürdürülebilir bir dünya için ‘ekolojik normal’ olacaktır.

## SONUÇ

İnsanlık tarihini savaşlar, icatlar, devrimler gibi önemli olaylar şekillendirmekle birlikte salgın hastalıklar da bu alanda önemli bir yer tutmaktadır. Ancak salgına neden olan mikropların insanlar arasında hızlı bir şekilde yayılması, bu mikroplara yönelik teşhis ve tedavi sürecini de geciktirmektedir. Mikroplar, bir yandan etkisi altına aldığı bölgedeki nüfusu olumsuz etkilerken bir yandan da insanların belirli hastalıklara karşı direnç kazanmalarını sağlayacak ilaçlar üretilmesine sebep olmaktadır.

Tarihsel süreçteki salgın hastalıkların en büyük nedeni, farklı şekillerde oluşmuş mikropların toplumların büyük bir kısmını etkilemiş olmasıdır. Bu mikropların oluşmasındaki etkenlerden birisi de çevrenin emperyalist amaçlar için tahrip edilmesinde saklı olduğu gözükmektedir. Her ne kadar sanayi devrimi ile çevre tahribatı gözle görülür şekilde artmış olsa da salgın hastalıkların kökeni ise daha eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu bakımdan sanayi devrimi ile başlayan süreç küreselleşmeyi hızlandırması açısından salgınların yayılma ortam ve hızına büyük katkı sunmuştur.

Özellikle Amerika’nın keşfinde olduğu gibi salgına neden olan mikroplar sömürge devletlerin de en büyük silahı olarak sunulabilmektedir. Çünkü dışarıdan gelen mikroplara direnç düşüklüğü, oradaki nüfusu kontrol altına almada büyük etkendir. Dünya nüfusunun 8 milyara dayanması akıllara Malthusçu fikirleri getirmektedir. Covid-19’un da dünya nüfusunu durdurmak gibi bir amaç için laboratuvar da üretildiği (Bu alanla ilgili resmi bir açıklama yapılamamıştır) ile ilgili varsayımların oluşmasına yol açmıştır. Bir diğer neden olarak biyolojik bir silah olduğu ile ilgili bir varsayımdır. Beck’in risk toplumunun bir sonucu olarak salgının bütün dünyayı etkilemesi, salgının biyolojik silah olması ihtimalini (ortadan kaldırmasa da) azaltmaktadır. Geriye sadece klasik salgın hastalık teorisi kalmaktadır: hayvanlardan insanlara geçme ve insanlar arasında hızla yayılma.

Salgının kökenine inmek noktasında özellikle 21. yüz yılın ikinci yarısından itibaren çevrenin tahrip edilmesinde metacı uygulamalar, yeşil devrim gibi çeşitli faktörler doğal ve sosyolojik nedenleri ile birlikte belirlenmeli ve bu oluşumdaki emperyalist unsurlar da göz önünde bulundurulmalıdır. Salgın hastalıkların sebeplerini belirleme ve tedavi yöntemleri kadar, bu süreçteki toplumsal algı/yönetim ve sonrasındaki süreç de bir bütünlük içerisinde ele alınmalıdır. Özellikle salgın dönemlerinde uygulanan karantina uygulamaları ile bireysel/toplumsal alanda birçok sorunun çıkmasına sebep olmaktadır. Bu süreç bireyler açısından bunalımlara neden olmakta ve karantina altındaki insanların toplumdaki dışlanma durumuyla karşılaşmalarına sebep olmaktadır. Dışlanma olayında yasal zorlamalardan ziyade toplumsal bir baskı da söz konusu olmaktadır. Dışarısının olmadığı anormal durumda kamu, kamusal alan ve özel alan kavramları birbirine girmektedir.

Salgınla yapılan mücadelenin sonundaki başarı geçici bir durum olarak görülmektedir. Salgının tehlikesi atlatıldığında emperyalist bir tutumla salgın sürecindeki ekonomik kayıpları telafi etmek adına eskisinden daha hunharca doğanın katledilmesine göz yumulacağı şimdiden ortadadır. Bununla beraber özellikle Covid-19 döneminde çokça dillendirilen ‘yeni normal’ ile eski alışkanlıklarımızdan vazgeçeceğimiz bir döneme de işaret etmektedir. Bu süreç sadece sağlık alanında değil toplumsal/kültürel bir dönüşümün de başlangıcı niteliğindedir. Covid-19’u tarihteki salgınlardan ayıran en önemli yanı küreselleşmenin daha önce bu boyutlara ulaşmamış olmasıdır. İletişim teknolojisi dünyayı bir ağ gibi örmektedir. Toplumsal değişime sadece kültürler/ülkelere özgü değil genel bir nitelik kazanmış durumdadır.

İşte bu noktada yeni normalin sadece sağlık alanında ya da iş hayatı gibi toplumsal alandaki bir dönüşümü içermesi yeterli değildir. Kalıcı bir çözüm için olması gereken; sürdürülebilir yaşamı, insan-doğa uyumunu inşa etmek adına, hâlâ metacı bir ‘paradigma’ ile kurgulanan; eskiye dönme zeminini her zaman bünyesinde barındıran, içeriği belirsiz yeni normalden ziyade ‘ekolojik normal’ düzenine geçmektir. Ekolojik normal sadece çevre odaklı değil kapitalizmin ve emperyalizmin eşitsizlikçi anlayışlarını bertaraf eden bir anlayışla, bütüncül bir yaklaşıma sahip olmalıdır. ‘Ekolojik normal’ döneminde salgınlara yönelik tedbirler başta olmak üzere gezegenimizin fabrika ayarlarına döndürme amaçlı çalışmalara ağırlık verilmesi, iklim değişikliklerini tetikleyici faaliyetlerin tekrar düzenlenmesi gerekmektedir. Çünkü çevre temelli olmayan iyileştirmeler sadece geçici olacak, doğanın tüketilmesi ile de bir daha geri dönüşümü olmayan bir evreye girilmiş olacaktır.

## YAZAR BEYANI

**Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı:** Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

**Etik Kurul Onayı:** Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

**Yazar Katkıları:** Yazar çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir.

**Çıkar Çatışması:** Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

## KAYNAKÇA

- Agamben, G. (2020). Covid-19: Gereksiz Bir Acil Durumun Yarattığı İstisna Hali. Terrabayt, Redrived From <https://terrabayt.com/covid19/covid-19-gereksiz-bir-acil-durumun-yarattigi-istisna-hali/>
- Agamben, G. (2018). İstisna Hali (çev. Kemal Atakay) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Argüt, N., Yetim A. ve Gökçay G. (2016). Aşı Kabulünü Etkileyen Faktörler. Çocuk Dergisi, 16(1-2), 16-24. doi:10.5222/j.child.2016.016
- Arslan, I ve Karagül Soner, (2020). Küresel Bir Tehdit (Covid-19 Salgını) ve Değişime Yolculuk. Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10, 136. doi: 10.32739/uskudarsbd.6.10.67
- Bauman, Z. (2018). Kuşatılmış Toplum. (çev. A. Emre Pilgir) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beck, U. (2019). Risk Toplum: Başka Bir Modernliğe Doğru (çev. K. Özdoğan ve B. Doğan) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Boyne, R. (2016). Foucault ve Derrida: Aklın Öteki Yüzü (çev. İsmail Yılmaz) Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Bozoğlu, B. (2020). Kovid-19 Salgın ve Çevre İlişkisi. İndipent Türkçe, Erişim adresi: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:YjQ44oa4QsMJ:https://www.indyurk.com/node/151726+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>
- Bruyninckx, H. (2020). 2030 Avrupa'sına Doğru: Dayanıklı Doğa, Sürdürülebilir Ekonomi ve Sağlıklı Yaşamlar. Avrupa Çevre Ajansı, Erişim adresi: <https://www.eea.europa.eu/tr/articles/2030-avrupasina-dogru-dayanikli-doga>
- Candansayar, S. (2020). Yeni Normal, ne demek?. BirGün, Erişim adresi: <https://www.birgun.net/haber/yeni-normal-ne-demek-302160>
- Crosby, A. W. (2004). Ecological Imperialism: The Biological Expansion of Europe, 900-1900. New York: Cambridge University Press.
- Çoban, A. (2017). Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi, Ed. İmge Orçun, O. Hakan, Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar (s. 75-116). Ankara: Liberte Yayıncılık.
- Dalar, M. (200). Uluslararası Hukukta “Haklı Savaş” Doktrini: Bir Problemin Analizi. Muhafazakâr Düşünce, 4(15), 229-247.
- Delibaş, A. (2020). Koronavirüs ve İklim Değişikliği. İram, Erişim Adresi: <https://iramcenter.org/koronavirus-ve-iklim-degisikligi/>. Erişim Tarihi: 27 Aralık 2020.
- Diamond, J. (2018). Tüfek, Mikrop ve Çelik (çev. Ülker İnce) İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Ehrlich, P. R. (1988). The Population Bomb. New York: Ballantine Books.
- Engdahl, F. W. (200). Seeds of Destruction: The Hidden Agenda of Genetic Manipulation. Québec: Global Research.
- Foucault, M. (2015). Büyük Kapatılma: Seçme Yazılar 3 (çev. Işıl Ergüden ve Ferda Keskin) İstanbul: İmge Kitabevi.

- Foucault, M. (2017). Deliliğin Tarihi (çev. M. Ali Kılıçbay) İstanbul: İmge Yayınevi.
- Foucault, M. (2019a). Güvenlik, Toprak, Nüfus (çev. Ferhat Taylan) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foucault, M. (2019b). Hapishanenin Doğuşu (çev. M. Ali Kılıçbay) İstanbul: İmge Yayınevi.
- Frith J. (2012). The History of Plague - Part 1. The Three Great Pandemics. *Journal of Military and Veterans Health*, 20(2), 11-16. Retrieved From <https://jmvh.org/article/the-history-of-plague-part-1-the-three-great-pandemics/>
- Gushulak B., Funk M. ve Steffen R. (2007). Global Changes Related to Traveller' Health. *Journal of Travel Medicine*, 14(4), 205-208. doi: 10.1111/j.1708-8305.2007.00128.x
- Gülsunar, E. (2020). Tarihte Salgınlar, Nüfus Artışı ve Mathusculuk. daktilo1984, Erişim adresi: <https://daktilo1984.com/yazilar/tarihte-salginlar-nufus-artisi-ve-malthusculuk/>
- Jones, K. E., Patel, N. G., Levy, M. A., Storeygard A., Balk, D., Gittleman J. L., ve Daszak P. (2008). Global Trends in Emerging Infections Diseases. *Nature*, 451, doi: 10.1038/nature06536
- Haklı, S. Z. (2017). Yeşil Düşüncenin İktidarı: Alman Yeşiller Partisi. Editör: O. İmga, H. Olgun. *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* (445-472). Ankara: Liberte yayıncılık.
- Han, B. C. (2020). Şefalık Toplumları (çev. Haluk Barışcan) İstanbul: Metis yayınları.
- Hardt M., Negri A. (2018). İmparatorluk (çev. Abdullah Yılmaz) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hürriyet. Erişim adresi: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hangi-ulkelere-ucus-yasagi-getirildi-iste-corona-virus-nedeniyle-ucus-yasagi-getirilen-ulkeler-41468592>
- Kaynar, P. (2009). Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO)'a Genel Bir Bakış. *Türkiye Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 66(4), 177-185. Erişim adresi: [http://www.journalagent.com/turkhijyen/pdfs/THDDB\\_66\\_4\\_177\\_185.pdf](http://www.journalagent.com/turkhijyen/pdfs/THDDB_66_4_177_185.pdf)
- Keleş, R., Hamamcı C. ve Çoban, A. (2012). Çevre Politikası. Ankara: İmge Yayınları.
- Lemke, T. (2017). Biyopolitika (çev. Utku Özmakas) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Malthus, T. R. (2017). Nüfus İlkesi (çev. Çağla Taşkın) İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Mutlu, A. (2014). Ekolojik Sorunların Kökenleri. Editör: H. Reyhan, A. Mutlu, H.H. Doğan ve A. S. Reyhan. *Sosyal Çevre Bilimleri* (37-56). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Nancy, J. L. (2020). Viral İstisna. *Terrabayt*. Retrieved from <https://terrabayt.com/dusunce/viral-istisna/>
- Oğuz, K. (2020). Tarihte İlk Kez Ortak Öncelik İnsan Hayatı. *Habertürk*, Erişim adresi: <https://www.haberturk.com/yazarlar/kursad-oguz/2912119-tarihte-ilk-kez-ortak-onceelik-insan-hayati>
- Orwell, G. (2019). 1984 (çev. Celal Üster) İstanbul: Can Yayınları.
- Özalp, Z. (2020). Covid 19 Bağlamında Devletlerin Hak ve Sorumlulukları. *Social Sciences Research Journal*, 9(2), 127-132. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1115345>
- Özer, Ü. (2020). Koronavirüs Hastalığı Salgını Sırasında Ruh Sağlığı ve Stresle Baş Etme. *Türkiye Psikiyatri Demeği*, Erişim adresi: <https://www.psikiyatri.org.tr/2147/koronavirus-hastaligi-salgini-sirasinda-ruh-sagligi-ve-stresle-bas-etme>
- Öztürk, M. (2020). Kovid-19 Pandemi Sürecinde Hava Kalitesinin İyileşmesi (1). İndipent Türkçe, Erişim adresi: <https://www.indyturk.com/node/191106/t%C3%BCrkiyeden-sesler/kovid-19-pandemi-s%C3%BCrecinde-hava-kalitesinin-iyile%C5%9Fmesi-1>
- Parıldar, H. (2020). Tarihte Bulaşıcı Hastalıklar. *Tepecik Eğit. ve Araşt. Hast. Dergisi*, 30(Ek Sayı 2), 19-26. doi:10.5222/terh.2020.93764
- Rajan, K. S. (2012). Biyokapital: Genom Sonrası Hayatın Kuruluşu (çev. Ayşe D. Temiz) İstanbul: Metis Yayınları.
- Reyhan, H. (2012). Ekolojik Emperyalizm: Gıdaya Tahakkümün Politikası. Ankara: Alter Yayınları.
- Reyhan, H. ve A. S. Reyhan. (2016). Küresel Isınmanın Nedenleri, Sonuçları, Çözümleri Üzerine Yeni Değerlendirmeler. *Memleket Siyaset Yönetim (MSY)*, 11(26), 1-24. Erişim adresi: <http://earsiv.hitit.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11491/3558/aysensatirreyhan.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Reyhan, H. ve A. S. Reyhan. (2020). Çevre Sorunlarından Doğan Etik Bir Yaklaşım Olarak Çevre Hakkı Üzerine "Siyasal Ekolojik" Bir Değerlendirme. *Akademik Hassasiyetler*, 7(14), 399-420. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1361625>
- Şahin, Ü. (2017). Yeşil Düşünce. Editör: O. İmga, H. Olgun. *Yeşil ve Siyaset: Siyasal Ekoloji Üzerine Yazılar* (17-74). Ankara: Liberte yayıncılık.
- Şahinöz, A. (1990). Yeşil Devrim ve Açlık Sorunu. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 8(1), 233-239. Erişim tarihi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/827762>
- Tanuro, D. (2011). Yeşil Kapitalizm İmkansızdır (çev. Volkan Yalçın Toklu) İstanbul: Habitus Kitap.
- T.C. Sağlık Bakanlığı: Covid-19 Bilgilendirme Sayfası. Erişim adresi: <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html>
- Thinktech STM Teknolojik Düşünce Merkezi. Erişim adresi: [https://thinktech.stm.com.tr/uploads/raporlar/pdf/852020102559263\\_stm\\_covid\\_19\\_salgininin\\_kuresel\\_ekonomi.pdf](https://thinktech.stm.com.tr/uploads/raporlar/pdf/852020102559263_stm_covid_19_salgininin_kuresel_ekonomi.pdf)
- Yapıcı, G. Tunç A. Y. (2019). Ülkemizde Aşı ile Korunabilen Hastalıklara Yönelik Yürütülen Eliminasyon ve Erakkasyon Programlarının Değerlendirilmesi. *Lokman Hekim Dergisi*, 9(2), 171-183. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/719120>
- Yaşlı, F. (2009). Günümüzde İmparatorluk'u ve Çokluk'u Okumak, *Alternatif Politika*, 1(2), 300-324. Erişim adresi: <http://alternatifpolitika.com/site/dosyalar/arsiv/2-Eylul-2009/6.fatih-yasli.pdf>
- Yeni, O. (2014). Sürdürülebilirlik ve Sürdürülebilir Kalkınma: Bir Yazın Taraması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16(3), 181-208. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/287214>
- Wang, Y. (2020). Covid-19 Sonrası Dönemde Küresel Sitemin Geleceği. T.C. Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi & Antalya Diplomasi Forumu (Yay. Haz.). *Covid-19 Sonrası Dünya: İşbirliği mi Rekabet mi?* (s. 151-155). Ankara: SAM Yayınları.
- WHO, Coronavirüs Disease (Covid 19), Erişim adresi: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub>
- Zizek, S. (2020). Koronavirüs Bizi Seçim Yapmaya Zorluyor: Ya Küresel Komünizm ya da Orman Kanunları. *İndipendent Türkçe* (çev. Noyan Öztürk) Erişim adresi: <https://www.indyturk.com/node/145632>